УДК 336.1, 336.22

В. В. Іщенко,
аспірант, Національний університет державної податкової служби

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ ВПЛИВУ ОПОДАТКУВАННЯ НА ФІНАНСОВУ БЕЗПЕКУ ДЕРЖАВИ

Стаття присвячена проблемі впливу оподаткування на фінансову безпеку держави. Визначено сутність фінансової безпеки, її критерії та показники. Виявлені джерела формування загроз втрати фінансової безпеки з боку оподаткування.

The article is devoted the problem of taxation influence on financial safety of the state. Essence of financial safety, its criteria and indexes are determined. The sources forming of loss threats of financial safety from the side of taxation are found out.

ВСТУП

Після здобуття Україною незалежності гостро постало питання забезпечення національної безпеки та підтримання її на належному рівні. Національна безпека охоплює широкий спектр питань у дотриманні національних інтересів, ключовими з яких є економічні інтереси, оскільки саме економічна безпека є фундаментом стабільного розвитку держави у майбутньому. Зважаючи на сучасне становище світової економіки і безпосередньо фінансову кризу, для держави першочерговим є підтримання фінансової стабільності національної економіки. Це пояснюється тим, що основою економічної стабільності виступає фінансова незалежність країни, яка, перш за все, забезпечується здатністю держави до захисту своїх стратегічних фінансових інтересів.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Питанням економічної та фінансової безпеки присвячені дослідження таких фахівців, як В. Амітана, О. Барановського, В. Бурцева, М. Єрмошенка, Я. Жаліла, В. Коробова, А. Сухорукова та ін. Різним аспектам оподаткування присвятили праці Г. Бех, О. Десятнюк, А. Дрига, І. Луніна, І. Лютий, Т. Паєнтко, М. Петренко, А. Соколовська та ін. Однак проблема впливу оподаткування на фінансову безпеку держави потребує подальших досліджень. Тому метою статті є визначення теоретичних задач впливу оподаткування на фінансову безпеку держави.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Система економічної безпеки повинна виявляти ситуації, за яких фактичні чи прогнозні параметри економічного розвитку виходять за межі граничних значень, розробляти заходи, направлені на їх усунення, здійснювати експертизу державних рішень з позицій економічної безпеки країни. У сучасних умовах вплив світових фінансів на окремо взяту державу набуває нових якісних характеристик. Це зумовлено формуванням практично незалежного від кордонів руху капіталів, що через експорт інфляції та кризових явищ формує загрози фінансовій безпеці. Фінансова безпека характеризує такий стан фінансової системи, що дає можливість зберігати стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз, здатний задовольнити потреби особистості, фірми, держави.

Тлумачення поняття "фінансова безпека" в економічній літературі різноманітні, це свідчить про те, що фінансова безпека як категорія остаточно не сформувалася. Так, В. Коробов дає наступне визначення фінансової безпеки: це головна складова економічної безпеки країни, заснована на незалежності, ефективності й конкурентоспроможності фінансово-кредитної системи, яка відповідає певній системі критеріїв і показників її стану, які характеризують збалансованість фінансів держави та економічних суб'єктів, наявність необхідних фінансових ресурсів для протистояння внутрішнім і зовнішнім загрозам [11, с. 7].

Також під фінансовою безпекою держави розуміють захищеність інтересів держави у фінансовій сфері, або такий стан бюджетної, податкової і грошово-кредитної систем, яке гарантує здатність держави ефективно формувати, зберігати від надмірного знецінення і раціонально використовувати фінансові ресурси країни для забезпечення соціально-економічного розвитку та обслуговування фінансових зобов'язань [17, с. 17]. Можна зробити висновок, що, визначаючи сутність фінансової безпеки фахівці, роблять наголос на необхідності збалансування фінансової системи та досягнення її довгострокової рівноваги.

На сьогоднішній день глобалізація хоч і переживає перманетні кризи, створює умови для формування особливої фінансової влади, яка може чинити вплив на рух фінансових потоків між державами, тим самим впливаючи на рівень фінансової безпеки як окремих держав, так і їх об'єднань. Пріоритети фінансової безпеки мають вирішальне значення для досягнення і безпеки економічної, зокрема в умовах світової фінансово-економічної кризи. Остання сприяє небаченому розмаху таких негативних явищ як глобальні валютні спекуляції, що завдають величезної шкоди валюті бідних і малих країн. Глобальний інтерес відображає тенденцію переходу від прямих виробничих інвестицій до портфельних. Як відомо, прямі інвестиції належать до корпоративних, вони створюють міцну глобальну ділову мережу, сприяють формуванню системи глобального корпоративного менеджменту. Портфельні інвестиції передбачають придбання облігацій і акцій на фондовій біржі, вони посилюють глобальну спекуляцію інвестиціями, що формує ряд загроз національній безпеці.

На сьогоднішній день не існує завершеної єдиної системи міжнародної чи європейської фінансової безпеки. Фінансова безпека держави — це здатність до протидії реалізації загроз її існуванню, які можуть порушувати як економічну, так і соціальну рівновагу в суспільстві. Ключовим у формулюванні визначення фінансової безпеки є поняття загрози, яке є сукупністю умов і факторів, дія яких негативно впливає на функціонування і розвиток фінансової системи. Основні загрози, які спричиняють порушення фінансової безпеки, зображені на рис. 1.

Рис. 1. Загрози фінансової безпеки

Загрози фінансовій безпеці країни можна поділити на внутрішні й зовнішні. Внутрішні загрози здебільшого породжуються нефективною грошово-кредитною та бюджетно-податковою політикою, зловживаннями у фінансовій системі тощо. Однак вони мають суб'єктивний характер, що робить їх нейтралізацію простішою, порівняно із зовнішніми загрозами.

У сучасних умовах більшу роль відіграють зовнішні загрози. Серед основних причин виникнення зовнішніх загроз можна виділити наступні:

1. Стрімкий розвиток транснаціональних зв'язків та інтернаціоналізація економічного життя.

2. Збільшення маси і рухомості капіталів, високий ступінь концентрації фінансових ресурсів як на макроекономічному рівні, так і на глобальному.

3. Високий ступінь зв'язку та мобільності фінансових ринків.

4. Зростання кількості фінансових інструментів.

5. Посилення конкуренції між державами.

6. Зростання залежності національних економік від короткострокового позикового капіталу.

7. Зростання глобальної фінансової нестабільності та послаблення можливостей міжнародних фінансових інститутів контролювати її.

Фінансова модель суспільства є основою оптимізації внутрішніх пропорцій у розвитку фінансової системи, а отже, виступає необхідним елементом формування системи фінансової безпеки держави [16, 17, с. 116]. Найвищий рівень фінансової безпеки, на перший погляд, забезпечує найбільш закрита економіка. Але в такій економці на перше місце виходять політичні, а не економічні механізми. Тому ступінь задоволення своїм фінансовим станом кожного із суб'єктів буде залежати від ступеня солідарності з ідеологією, що пропонується державою, і політикою, яку вона реалізує. Фінансова модель у ринкових умовах об'єктивно націлена на економічні пропорції розподілу, які відображаються в такій важливій частині сфери державних фінансів, як публічні фінанси. Ця сфера відіграє виняткову роль у збалансуванні фінансової системи держави [9].

Головним метою забезпечення фінансової безпеки держави є стабільний, збалансований розвиток фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової, розрахункової, інвестиційної та фондової систем, а також ціноутворення, що характеризується стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю забезпечити ефективне функціонування економіки країни. Виходячи з цього, критерії фінансової безпеки держави можна поділити на наступні групи:

— можливість економіки функціонувати у режимі розширеного відтворення;

— прийнятний рівень життя населення та можливості його збереження;

— стійкість фінансової системи держави;

— раціональна структура зовнішньої торгівлі.

Зміст кожного з критеріїв можна уточнити через ряд показників (рис. 2). Наведені критерії фінансової безпеки перебувають під впливом багатьох чинників — як внутрішніх, так і зовнішніх. Домінуючими серед внутрішніх чинників є грошово-кредитна та бюджетно-податкова політика. Вплив бюджетно-податкової політики здійснюється завдяки змінам у механізмі оподаткування бюджетоутворювальних податків (оскільки вплив інших податків є незначним), тому, приймаючи будь-яке рішення у сфері оподаткування, необхідно враховувати не тільки можливу реакцію платників податків, але і те, як ці зміни відобразяться на стані фінансової безпеки в цілому.

Фінансова безпека виражається не тільки в захищеності національних інтересів держави, але і в готовності та можливостях фінансово-правових інститутів створити механізми реалізації і захисту національних інтересів розвитку економіки. Підтримання фінансової безпеки на належному рівні полягає у створенні таких умов функціонування фінансової системи держави, коли практично виключається можливість неефективного використання фінансових ресурсів та зростання масштабів їх відпливу у тіньовий сектор. При цьому економіка має функціонувати таким чином, щоб було можливим акумулювати доходи бюджету в обсягах, необхідних для виконання державою покладених на неї функцій. Формування необхідного обсягу фінансових ресурсів відбувається через механізм оподаткування.

З точки зору впливу на фінансову безпеку доцільно окремо досліджувати вплив оподаткування доходів та споживання, оскільки еластичність більшості показників рівня фінансової безпеки буде по-різному реагувати на зміни в оподаткування доходів та споживання.

Як справедливо зазначає О. Десятнюк, саме через неефективність реалізації податкової політики і функціонування податкової системи в Україні практично унеможливлюється реалізація стратегічних пріоритетів вітчизняної економічної політики і забезпечення економічної безпеки. Значною мірою ця проблема пов'язана з податковими ризиками, під впливом яких виникають негативні для податкового середовища економічні наслідки [6, с. 96]. Загрози фінансовій безпеці з боку податкової політики створюються через дестимулюючий вплив

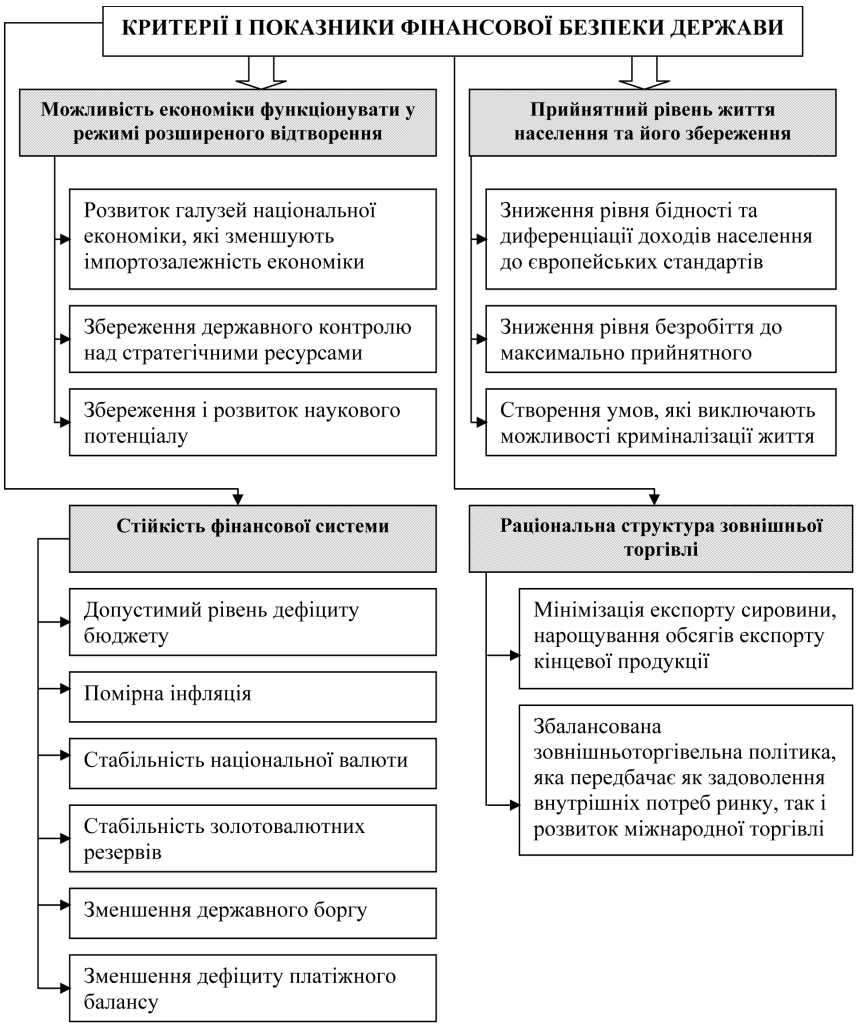

Рис. 2. Критерії і показники фінансової безпеки

оподаткування на економічну активність у країні, а також через незаплановані втрати бюджету від недоотримання податкових надходжень.

Головними чинниками загрози фінансовій безпеці держави з боку оподаткування є:

1. Тіньова економіка. Її масштаби зростають разом із зростанням податкового навантаження та ускладненням податкової системи. Фактором ризику є те, що із зменшенням рівня податкового навантаження не відбувається відповідне зменшення обсягів тіньової економіки. Зростання обсягів тіньової економіки негативно позначається на формуванні доходів бюджету за рахунок оподаткування доходів. У такому випадку певну компенсацію втрат доходів бюджету від прямих податків можуть принести податки на споживання.

2. Наявність і збільшення суми податкового боргу. Збільшення суми податкового боргу може бути як наслідком загальної несприятливої макроекономічної ситуації в країні, так і наслідком низької податкової дисципліни платників податків. Збільшення податкового боргу негативно позначається на формуванні доходів бюджету та збільшує витрати на адміністрування податкових платежів.

3. Незаконне використання податкових пільг негативно позначається на рівні фінансової безпеки держави, оскільки зменшує доходи бюджету та створює підгрунтя для зловживань.

4. Незаконне виготовлення і збут підакцизних товарів також завдає шкоди формуванню доходів бюджету і збільшує витрати на боротьбу з фактами незаконного обігу підакцизних товарів.

5. Приховування і заниження об'єктів оподаткування негативно позначається на рівні фінансової безпеки через зменшення доходів бюджету та збільшення витрат на адміністрування податків.

6. Проведення сумнівних зовнішньоекономічних операцій справляє подвійний негативний вплив на рівень фінансової безпеки, оскільки спричиняє не тільки зменшення доходів бюджету, але і має наслідком відтік капіталу.

Ведучи мову про вплив оподаткування доходів і споживання на фінансову безпеку держави, варто відзначити, що одним із найдискусійніших податків є ПДВ. Гострота дискусій щодо ПДВ у світі викликана побічними ефектами, з якими на практиці виявилось пов'язане запровадження наріжної і, теоретично, найпривабливішої його риси — механізму відшкодування сум податку, витрачених у складі ціни закупівель. Практичний досвід всіх без винятку країн, де було введено цей податок, незалежно від рівня розвитку їх економік та прозорості фінансових систем засвідчив, що наявність можливості відшкодування в поєднанні зі звільненням від ПДВ операцій експорту роблять цей податок вразливим до можливості змови між платниками податку, яка дозволяє одночасно уникати сплати податкових зобов'язань та отримувати відшкодування несплаченого податку із бюджету [5]. Цей факт дозволяє вести мову про негативний вплив ПДВ на рівень фінансової безпеки держави. Однак радикальні заяви щодо відміни ПДВ вимагають обгрунтування доцільності застосування іншого податку на споживання.

У структурі оподаткування доходів можна виділити особисте прибуткове оподаткування та оподаткування корпорацій. Оскільки названі податки мають єдине джерело сплати — валовий дохід, що включає заробітну плату і прибуток, — то структура прибуткового оподаткування визначається структурою національного доходу. Це означає, що відповідно до принципів ефективного і справедливого оподаткування у разі переважання в національному доході індивідуальних доходів частка податку на прибуток корпорацій у загальній сумі податкових надходжень не може бути вищою від частки особистого прибуткового оподаткування. Тільки у такому випадку вплив оподаткування на рівень фінансової безпеки буде нейтральним.

У країнах з розвиненою ринковою економікою у створеному національному доході переважають індивідуальні доходи. Податок на корпоративні доходи не має великого фіскального значення, його частка в податкових надходженнях більшості розвинутих країн відносно низька. Зазначена закономірність спричинена зростанням індивідуальних доходів на фоні підвищення загального рівня економічного розвитку країни, що дало змогу збільшити надходження до бюджетів від особистого прибуткового оподаткування і одночасно

зменшити податкове навантаження на корпорації, з метою стимулювання економічної активності підприємців і створення корпораційного податку з нейтральним економічним ефектом [14].

Суттєвим елементом системи оподаткування доходів юридичних осіб є ставка податку. Згідно із законодавством України прибуток платника податку, як розподілюваний, так і нерозподілюваний, оподатковується за ставкою 25 %. При цьому з розподіленого прибутку у вигляді дивідендів додатково (на рівні акціонерів) вилучається податок на доходи фізичних осіб. Сукупний рівень оподаткування розподіленого прибутку є вищим за рівень оподаткування тезаврованого (25%), що порушує критерій нейтральності податку. Ця ситуація зумовлена подвійним оподаткуванням розподілюваного прибутку. Як визначають фахівці податкової справи, це негативно впливає на процес прийняття підприємницьких рішень, зокрема на вибір шляхів фінансування інвестицій та використання прибутку, а отже, є однією з першопричин макроекономічної неефективності податкових заходів. Певною мірою європейським стандартом ефективного розв'язання проблеми подвійного оподаткування вважається система повного заліку корпораційного податку, яка функціонує у ФРН, Франції,Фінляндії, Італії.

Оподаткування прибутку на сьогоднішній день практично не здійснює регулюючих впливів, що не сприяє подальшому розвитку провідних галузей національної економіки. Реалізація регулюючого потенціалу податку на прибуток є неможливою при використанні пропорційного механізму оподаткування, тому необхідно розглянути можливості використання прогресивного або регресивного оподаткування прибутку підприємств [14]. На наш погляд, такі кроки могли б позитивно вплинути на рівень фінансової безпеки держави.

Оподаткування особистих доходів громадян на сьогоднішній день також не сприяє підтриманню належного рівня фінансової безпеки. Це пов'язано з тим, що основний податковий тягар на сьогоднішній день перекладено на бідні верстви населення. Негативним також є те, що оподатковуються доходи в межах прожиткового мінімуму. Така ситуація поглиблює диференціацію життєвого рівня населення, створює підгрунття для зростання соціальної напруги та не сприяє підтриманню належного рівня фінансової безпеки держави.

Наявність тісного зв'язку між фіскальною та економічною ефективністю податку зумовлює існування для них спільних факторів впливу. Необхідно зазначити, що на ефективність будь-якого податку — як фіскальну, так і економічну — впливають перш за все елементи податку: суб'єкт, об'єкт, ставка, одиниця оподаткування, база оподаткування, джерело сплати, квота; крім цих елементів податку, іноді ще виділяють такий елемент, як податкова пільга [15]. На сьогоднішній день суперечки точаться довкола питання доцільності надання податкових пільг економічним суб'єктам. На нашу думку, з точки зору впливу на рівень фінансової безпеки цілком виправданим може бути тільки надання пільг стимулюючого характеру, віддача від яких може бути отримана завдяки розширенню бази оподаткування.

ВИСНОВКИ

Враховуючи досвід проведення податкових реформ у розвинених країнах, можна запропонувати такі заходи удосконалення оподаткування доходів і споживання в Україні в контексті впливу на фінансову безпеку:

1. Основним податковим платежам необхідно надати більшої еластичності в плані диференціації ставок податків, скорочення пільгового оподаткування, гармонізації податків на споживання з податками на особисті доходи і прибутки підприємств.

2. Необхідно провести зміни в оподаткуванні ПДВ, які були б направлені на упорядкування бюжетного відшкодування ПДВ грошима.

3. Податок на прибуток підприємств недостатньою мірою виконує регулятивні функції, для їх покращання необхідно диференціювати ставки залежно від розміру отриманого підприємством прибутку, використовуючи елементи як прогресії, так і регресії.

4. Потребує також удосконалення оподаткування доходів фізичних осіб в частині перекладання одаткового навантаження на більш заможні верстви населення.

Література:

1. Амитан В.Н. Экономическая безопасность: концепция и основные модели / В. Амитан// Экономическая кибернетика. — 2000. — № 3 — 4. — С.13—20.

2. Барановський О.І. Фінансова безпека / НАН України; Інститут економічного прогнозування. — К.: Фенікс, 1999. — 338 с.

3. Бех Г.В. Правовое регулирование косвенных налогов в Украине: монография / Под ред. проф. Н.П. Кучерявенко. — Харьков: Легас, 2003. — 128 с.

4. Бурцев В.В. Факторы финансовой безопасности России // Менеджмент в России и зарубежом. — 2001. — №1. — С. 12—14.

5. Джигир Ю., Майндзюк К. ПДВ чи альтернативні податки на споживання? // Парламент. — 2005. — №2.

6. Десятнюк О.М. Моніторинг податкових ризиків: теорія та практика: [монографія]/ О.М. Десятнюк. — Тернопіль: ТНЕУ, 2009. — 312 с.

7. Єрмошенко М.М. Фінансова безпека держави. — К., 2001. — 306 с.

8. Жаліло Я. Стратегія забезпечення економічної безпеки України. Пріоритети та проблеми імплетації // Стратегія національної безпеки України в контексті досвіду світової спільности. — К.: Сатсанга, 2001. — 224 с.

9. Карпінський Б.А., Герасименко О.В. Основи збалансованості фінансової системи держави // Фінанси України. — 2003. — № 1. — С. 77—81.

10. Концепція економічної безпеки України /Інститут економіки прогнозування; кер. Проекту В. М. Геєць. — К.: Логос, 1999. — 56 с.

11. Коробов В.В. Финансовая безопасность в системе государственного фінансового контроля/ В. Коробов: автореф. дис. соиск. уч. степени канд. эк. наук. специальности 08.00.10 "Финансы, денежное обращение, кредит". — Иваново: ИГХТУ, 2010. — 16 с.

12. Луніна І.О. Ефективність оподаткування споживання в Україні // Фінанси України. — 2007. — №1. — С.17—27.

13. Лютий І.О., Дрига А.Б., Петренко М.О. Податки на споживання в економіці України. — К.: Знання, 2004. — 316 с.

14. Паєнтко Т.В. Прибуткове оподаткування в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. — К.: Комп'ютерпресс, 2007.

15. Соколовська А.М. Податкова система держави: теорія і практика становлення. — К.: Знання-Прес, 2004. — 454 с.

16. Сухоруков А.І. Сучасні проблеми фінансової безпеки України: монографія /Передмова акад., НАН України С. І. Пиріжкова. — К.: НІПМБ, 2005. — 140 с.

17. Сухоруков А.І., Ладюк О.Д. Фінансова безпека держави: навчальний посібник. — К.: Центр учбової літератури, 2007 — 192 с.

Стаття надійшла до редакції 14.05.2010 р.